

Svenska som andraspråk, Svenska två, svenska för invandrare – Vad är det? Duger det inte med vanlig svenska?

Svenskundervisning för människor med annat modersmål är en bransch som jag ägnat mig åt i drygt 30 år, och jag ska här försöka ge dig läsare argument varför det finns två svenskämnen i skolan och vuxenutbildningen; ett svenskämne för infödda svenskar och ett för elever med annat modersmål. Många hävdar ju att det är samma svenska man ska lära sig. Andra hävdar att svenska som andraspråk är ”ett svenskämne med lägre krav” och där vill man inte gå, för det betyder att man är sämre på svenska än andra. I en del skolor har man tagit fasta på det senare och låtit infödda svenska elever vara med och läsa svenska som andraspråk, för att de är allmänt svaga i skolan, och då passar det väl bra att de får studera med andra svaga elever, eller? För säkerhets skull upplyser jag om att den senare meningen inte speglar min egen hållning, men av allt jag hört och läst så drar jag slutsatsen att man faktiskt tänker så lite här och där.

Några frågor innan vi fortsätter: Brukar svenskfödda 6-7-åringar säga ord i fel ordning när de talar? Brukar de betona ord på fel stavelse så att man inte känner igen dem (orden alltså)? Brukar de säga verb i presens när de talar om något som hände dagen innan?

Lite bakgrund: En vanlig svensk ”enspråkig” 6-7-åring behärskar sitt modersmål till 100 % rent strukturellt. Det betyder att han/hon vanligtvis väljer rätt ord, kan böja dem riktigt, kan uttala ord och meningar så att de är otvetydigt begripliga. Det betyder också att (håll i er nu) detta barn har lärt sig ca 8000-10 000 ord, varav många är substantiv. För substantiven har barnet lärt sig om de är en- eller ett-genus, och hur de böjs i pluralis och bestämd form (5 olika böjningsmönster för pluralis). Många ord är adjektiv och för dessa har barnet lärt sig hur de böjs i pluralis och bestämd form för att passa ihop med substantiv (kongruens). Adjektiven kan dessutom kompareras, vilket innebär 3 olika former för (nästan) varje adjektiv, enligt några olika böjningsmönster. Närbesläktade med adjektiven är adverbena och dessa har barnet lärt sig distribuera och komparera. Barnet har lärt sig ett stort antal verb, som har vardera minst 5 böjningsformer, beroende lite på hur man räknar. Barnet har dessutom lärt sig när alla dessa verbformer ska användas. Förutom dessa fyra ”tunga ordklasser” har barnet lärt sig en mängd pronomen, prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, verbpartiklar, interjektioner m.m. och när de ska användas.

Förutom alla dessa ordkategorier och deras böjningar, har barnet lärt sig minst tre olika mönster för ordföljd; två för huvudsatser och ett för bisatser. För huvudsatser har vi s.k. rak ordföljd i påståenden, dvs. subjektet kommer före första verbet (predikatet); ”Pappa kommer nu”. Om påståendet börjar med något annat än subjekt får satsen s.k. omvänd ordföljd, som i ”Nu kommer pappa”, då verbet (*kommer*) står före subjektet (*pappa*). För frågor gäller i princip alltid omvänd ordföljd; ”Kommer pappa ikväll?”, ”När kommer

pappa?” men även ”*Pappa kommer väl ikväll?*” förekommer. För bisatser gäller i princip alltid rak ordföljd, men om man petar in ett ”inte” eller ett annat s.k. satsadverb i bisatsen, står det före första verbet. I huvudsatser kommer negation/satsadverb efter första verbet. Exempel: ”*Pappa kommer inte snart*” – ”*Om pappa inte kommer snart, blir jag orolig*” (bisatsen var först i det andra exemplet). Bisatsordföljden blir också tydlig i indirekta frågor. Jämför den direkta frågan ”*Hur gammal är pappa?*” med den indirekta frågan ”*Han frågade hur gammal pappa är*”.

Jag ska nämna något om det barnet lärt sig om ljudsystemet. Svenskan har – enligt en av flera analysmöjligheter – 27 distinktiva språkljud, vilket betyder att det blir en annan betydelse om man byter ut ljudet mot ett annat, t.ex. *bil-pil*, *mas-mes*. Av de flesta av de 9 vokalljuden och 18 konsonantljuden finns det ofta ett par olika uttalsvarianter som barnet kan välja rätt kontext för utan att gå över gränsen till ett annat distinkt språkljud. Språkljuden har olika kombinationsmöjligheter i olika språk. På svenska kan man säga strå, men inte *trså*, dvs. inget ord får börja på *trs-*. Därtill behärskar barnet uttalets *temporal organisation*, dvs. kan betona rätt ord i satsen, betona rätt stavelser i orden samt ge de olika språkljuden rätt varaktighet. Orden och satserna har också *tonala mönster* i form av tonfall och stigningar som måste kombineras med det temporala mönstret med en precision som handlar om millisekunder. Allt detta har det 6-7-åriga barnet automatiserat på sitt modersmål. Jag har gjort den här långa uppräknings av språkstrukturella faktorer för att det ska bli klart att ingen talare kan medvetet tänka och planera för alla dessa strukturella detaljer när man ska tala. Man hinner inte det, utan man måste automatisera denna komplexa struktur. Denna automatisering är vi bättre på ju yngre vi är.

Så bortsett från att barnet i den åldern oftast inte kan läsa och skriva, behärskar barnet sitt modersmål perfekt. Perfekt betyder här att det 6-7-åriga barnet inte gör grammatiska fel. Det säger inte *Min gult hus*, *Nu pappa kommer* eller *Två vill röd ha äpple jag*. Man hör inga uttalsavvikelse om inte barnet har ett specifikt talfel. Det som jag beskrivit ovan kallas *basen* i språket. När sedan barnet börjar skolan tar man itu med *utbyggnaden*. Då lär sig barnet läsa och skriva, samt ökar sitt ordförråd med ca 3000 ord varje år. Den siffran, liksom de 8000-10 000 orden vid skolstart, varierar naturligtvis mycket mellan olika barn, men är siffror som stämmer tillräckligt bra för denna beskrivning.

Den uppmärksamma läsaren börjar nu ana att det finns ett intressant matematik i detta när man jämför ”infödda” skolbarn med invandrade. Vi tittar på ett ”bra fall” så vi inte blir uppgivna och pessimistiska. Lille Johannes kommer till Sverige från Sierra Leone som 2½-åring, dvs. ett tag innan hans jämnåriga infödda svenska kamrater blivit klara med sin ”bas-inläring”. Om han exponeras för svenska en stor del av dagarna – t.ex. på dagis – kan han ta in svenska som om det vore hans förstaspråk, och när han är 6-7 år kanske han är ikapp sina ”infödda” jämnåriga innan de börjar skolan. Han situation kan jämföras med den lite äldre Sara från Irak, som är 8 år när hon kommer till Sverige. Hon borde slussas in i år 2 i skolan. Den uppmärksamma läsaren har då även räknat ut att hennes jämnåriga skolkamrater har ett ordförråd på 11 000-13 000 ord och Sara har skaffat sig ett 100-tal innan hon kom till skolstart. Nu ska Sara komma ikapp sina

kamrater, eller hur? Hur lång tid ska det behöva ta? Ska vi tänka oss att hon är ungefär lika duktig på att lära sig nya ord som sina infödda kamrater? Ok, då hoppar vi till 3:an. Sara kan 4000 ord, säger vi, för hon har nog ansträngt sig lite extra. Kompisarna är nu uppe i 14 000-17 000 ord. De är alltså inte hänsynsfulla nog att stanna upp i sin utveckling och vänta in Sara, utan de knogar på och utökar sitt ordförråd år från år. Så om Sara ändå lär sig 4000 ord om året i stället för 3000, så är hon – då det är dags att ta studenten – uppe i ca 40 000 ord och de infödda kamraterna kan 44 000-46 000 ord. Det betyder att hon efter 11 år i skolan är *nästan* ikapp sina jämnåriga. Hon har då parallellt med ordförrådsökningen måst jobba rätt mycket med ordföljd, böjning av substantiv, verb och adjektiv, kongruens och svenskans uttalsmönster i form av en ljuduppsättning, regler för ljudens kombination, betoningmönster, längdmönster och den tonala delen av språkmelodin. Detta hade hennes jämnåriga svenskfödda kamrater redan fixat före skolstart, så det störde dem inte i deras inläring av skolämnen med deras olika specialordförråd.

Nu har jag själv bevittnat hur ungdomar flyttat till Sverige i 16-årsåldern och kommit in i ett nationellt gymnasieprogram efter drygt ett år – inte många lyckas med detta konststycke såklart, men en och annan. Hur är detta möjligt? En närliggande men inte så trevlig förklaring, är att de infödda svenska skolungdomarna bara går för halv (kvarterstiondels?) maskin. En trevligare förklaring är att stark motivation kan få människor att hitta en högre växel och prestera på högre nivå än normalt.

Som jag nämnde tidigare ska skoleleven ju – förutom att öka sitt ordförråd – automatisera en omfattande grammatisk och fonologisk struktur. Det är den strukturen som är svårare att automatisera ju äldre man är när man börjar med ett nytt språk. Startålder har visat sig spela betydligt större roll för det "språkstrukturella" resultatet än hur lång tid man vistas i målspråksmiljön. En vuxen andraspråkstalare med en tydlig brytning och avvikande ordföljd kan ändå ha ett ordförråd som är lika stort som vilken infödd språkbrukare som helst. En ungdom eller ett barn som låter som en infödd svensk kan ha ett väldigt magert ordförråd. Vad denna ålderskillnad för språkinläring beror på är inte helt utforskat, men det har föreslagits både "neurologisk mognad" och olika umgängesmönster och motivation för yngre och äldre språkinlärare.

Jag fortsätter att smyga in komplikationer, nu när alla förstått att invandrarungdomarna som börjat svensk skola skjuter mot rörliga mål, eller springer mot ett målnöre som hela tiden flyttas fram, eftersom kamraterna hela tiden lär sig mer och behåller försprånget. I skolan lär man sig ju inte bara språk, utan matte, geografi, historia, samhällskunskap, engelska (ett tredje språk) m.m. Andraspråkseleverna förväntas lära sig en mängd av dessa ämnen på ett språk som de kanske kan några hundra ord på, när de borde kunna några tiotals tusen. Är det fortfarande någon som tycker att det bästa är att "integrera" dessa barn i en svensk klass och på ett "naturligt sätt" lära sig tusentals ord, tiotals böjningsmönster, ett antal ordföljds-mönster, ett nytt uttalsmönster samt en mängd fakta om omvärlden på det nya språket?

Jag ska nu direkt erkänna att jag inte vet exakt hur man bäst hjälper andraspråkselever att komma ikapp sina infödda kamrater i denna 3-kamp (ordförråd, språkstruktur, skolämnen), men man måste förstå att det är mycket att ta igen och att "språket" bara är en del, även om den delen är nog så komplex. Läsaren bör nu inse att det inte bara är att hoppa in och lära sig svenska tillsammans med de svenska barnen, för de svenska barnen *kan ju redan svenska*. De infödda svenska barnen ska utveckla och förfina ett verktyg som de redan behärskar alla grundläggande delar av. Svenska som andraspråk handlar främst om de delar av språket som de infödda svenska barnen lärde sig *innan de började skolan*. Därför behövs det ett skolämne som heter Svenska som andraspråk. Sedan är det en grannliga uppgift för skolorna att bedöma vem som verkligen behöver hjälp med svenskan. Ankomstaldern är som sagt en mycket viktig faktor, men det beror också på hur mycket barnet exponerats för svenskan från ankomsten fram till skolstarten, om barnet nu kom till Sverige före skolstart. Johannes som nämndes ovan behöver då troligen inte studera svenska som andraspråk.

I detta sammanhang vill jag också ta in modersmålets roll. Det pågår ju sedan länge en debatt om det är vettigt att invandrarbarn får ett par timmars modersmålsundervisning i skolan varje vecka. Jag vet faktiskt inte om det är vettigt, men de senaste åren har en betydligt intressantare aspekt av modersmålet kommit fram, nämligen att få hjälp med skolämnena på sitt modersmål. Det kan betyda att andraspråkseleven som inte hann lära sig tillräckligt med svenska före skolstarten, slipper hamna efter på alla fronter. Om ämnesundervisning på modersmålet – i den mån det finns lärare – dessutom bidrar till att stärka barnets modersmål, är det bara att gratulera till en tvåspråkig uppväxt med allt vad det innebär av bättre kontakt med mor- och farföräldrar, arbetsutsikter m.m.

Det är tråkigt att det i statistiken ofta ser ut som att andraspråkselever har sämre måluppfyllelse, och en stor mängd lärare och ett skolsystem känner sig misslyckade. Det borde finnas alternativa sätt att beskriva måluppfyllelsen för ett barn som kommit till Sverige som t.ex. 12-åring, lärt sig mer än dubbelt så många ord per år som sina jämnåriga, men ändå inte når målen för år 9. Det måste betraktas som väldigt normalt – och inte som ett misslyckande – att en ungdom som inte kunde svenska vid skolstart i år 6, inte är ikapp i slutet av 9:an. På senare år har jag lyckligtvis hört sådana lite mer realistiska synpunkter komma fram då och då i debatten.

Bosse Thorén
Universitetslektor i svenska som andraspråk
Högskolan Dalarna